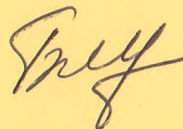

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В.В. СТАШИСА

БОЙКО ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 343.92

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ТЯЖКІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ
ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ
В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ МІСТАХ УКРАЇНИ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

*Жельшишовичаму Тодрушу Миколайовичу
з шебкою нового, найкращим
роботом мейм то, вале відсто
Дисертацією є рукопис. Від авторя*

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **Батиргарєва Владислава Станіславівна**, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Станіса НАПрН України, директор.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент **Бабенко Андрій Миколайович**, Одеський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук, доцент **Левченко Юрій Олександрович**, Національна академія внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Захист відбудеться 15 червня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.502.01 у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Станіса Національної академії правових наук України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Станіса Національної академії правових наук України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49.

Автореферат розісланий 14 травня 2019 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. В. Петеса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Життя та здоров'я людини, її недоторканність та безпека є найвищими соціальними цінностями. Насильницькі злочини, що на них посягають, суперечать самій сутності людської природи, завдають непоправну шкоду суспільним відносинам. На цьому тлі найнебезпечнішою і найпоширенішою формою прояву насильства виявляються тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи. Саме цей вид насильницької злочинності останніми роками вважається показником неблагополуччя соціальної системи, що відбиває негативну якість внутрішнього стану певної громади, є індикатором конфліктності останньої та сигналізує про ступінь соціальної напруженості відповідного середовища.

У сучасних реаліях прискорення темпів глобалізації та урбанізації «соціальними магнітами» та об'єктами тяжіння численних як позитивних, так і негативних соціально-економічних та демографічних процесів стають високо урбанізовані середовища. Тому невідповідно основний масив тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні припадає саме на особливо великі міста. Зокрема, протягом 2013-2017 рр. у містах Києві (75%), Харкові (50%) та Одесі (49,5%) у середньому вчинялося від 50% до 75% особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи від загальної кількості цих злочинів у відповідних регіонах. Одночасно у структурі злочинності країни частка таких злочинів становила 14-16%. Цей масив складають: умисні вбивства; умисні тяжкі тілесні ушкодження; кваліфіковані та особливо кваліфіковані види доведення особи до самогубства; катування; порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, а також залишення в небезпеці, якщо воно спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки.

На теперішній час згідно з офіційно прийнятою у статистиці народного господарства класифікацією до особливо великих міст в Україні належать Київ (2 845 023 чол.), Харків (1 451 028 чол.) та Одеса (1 029 049 чол.). Саме ці міста є свосередніми індикаторами насильницької злочинності не лише у відповідному регіоні, а й в державі загалом.

Звернення до вивчення проблематики тяжкої насильницької злочинності в особливо великих містах України зумовлюється багатьма чинниками, а саме: 1) її безпрецедентним зростанням в українських мегаполісах, адже починаючи з 2013 р. посягання на життя та здоров'я особи в таких містах стабільно обіймають другу позицію за поширеністю; 2) відсутнім «внеском» особливо великих міст у загальну кількість тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, що часто визначає всю картину насильницької злочинності в області; 3) значною питомою вагою цих злочинів, учинених в особливо великих містах, у загальнодержавній структурі насильницької злочинності; 4) кількісно-якісною перебудовою злочинності із тенденціями домінування у структурі злочинності саме тяжких насильницьких злочинів; 5) тим фактом, що загальнодержавні середні показники, якими характеризується тяжка насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи та на яких засновується сучасна кримінологічна

теорія й практика, не повною мірою здатні відбивати регіональні особливості відповідного виду злочинності. У загальнодержавній структурі злочинності розглядуваний вид злочинності з четвертого місця у 2000 р. поступово перемістився на більш «високі» позиції, опинившись у 2013 р. на другій позиції. Разом із тим у сучасній структурі тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи абсолютну більшість становлять умисні вбивства (71%); тяжкі тілесні ушкодження (27%) і лише 2% припадає на інші тяжкі та особливо тяжкі насильницькі злочини аналізованої категорії.

За стандартами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), якщо інтенсивність найбільш небезпечних тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи – вбивств у країні перевищує 10 випадків на 100 тис. населення, то за таких умов загальна криміногенна ситуація у державі розцінюється як епідеміологічна. У середньому по Україні у період 2008-2012 рр. ці показники дорівнювали 7, а починаючи з 2014 р. й до дотепер – 12 та більше випадкам умисних убивств на 100 тис. населення країни. На сьогодні для особливо великих міст є характерними такі параметри відносних показників: у м. Київ – 28,1, м. Одеса – 23,5, м. Харків – 15,3 умисних вбивств на 100 тис. населення.

Запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи належить до головних напрямів роботи правоохоронних органів усіх без виключення особливо великих міст України. Як правило, вчинення навіть одного злочину зазначеної категорії викликає значний резонанс у суспільстві, породжує страх у населення перед криміналітетом, призводить до недовіри до органів держаної влади, судових та правоохоронних органів. Отже, реальна ситуація і стан протидії саме цьому виду насильницької злочинності є своєрідним індикатором безпеки тих чи інших міст і держави у цілому та показником ефективності діяльності всіх без виключення державних і правоохоронних органів.

Науковим підґрунтям для підготовки зазначеної роботи та перевірки результатів проведеного дослідження стали наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: С. М. Абельцева, Ю. М. Антоняна, А. М. Бабенка, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, А. Б. Благої, В. І. Борисова, С. В. Бородин, І. Г. Богатирьова, М. Ю. Валуїської, В. І. Гладких, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, В. К. Гришука, І. М. Данышина, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. І. Женунтія, А. П. Закалюка, В. К. Звирбуля, А. Ф. Зелінського, О. М. Ігнагова, І. І. Карпеня, О. М. Костенка, Н. Ф. Кузнецової, В. М. Кудрявцева, О. Г. Кулика, Ю. О. Левченка, О. М. Литвинова, В. В. Лунсева, В. Ф. Оболенцева, С. С. Овчинського, М. І. Панова, Е. П. Побегайла, І. П. Портнова, Є. Г. Самовичева, О. Б. Сахарова, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, Р. В. Тарасенка, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, Д. В. Федоренка, П. Л. Фріса, О. М. Храмцова, В. І. Шакуна, О. Ю. Шостко, В. Є. Емінова, О. Н. Ярмаша та ін.

Проведені дослідження істотно розширили межі знань про особливості (зокрема, територіальні) тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи. Водночас теоретичні і практичні положення феномена зазначеної злочинності, її детермінації та запобігання в умовах особливо великих міст України вивчалися достатньо фрагментарно. Цьому напрямку у минулому присвячувалися лише епізодичні дослідження. Отже, актуальність і об'єктивна

необхідність дослідження окреслених проблем визначили вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження проведене у відповідності до Плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 767, на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах реалізації цільової комплексної програми «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та реформування Державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958). Дисертаційна тема перезатверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» (протокол № 2 від 21 вересня 2018 р.). Вона узгоджується з Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття, схваленою Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2002 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці на підставі здійснення кримінологічного аналізу тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я в особливо великих міста ефективної системи заходів запобігання цьому виду злочинності.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- здійснити теоретичний аналіз урахування у кримінологічній науці ідей урбаністики під час створення безпекового життєвого простору в особливо великих містах України;
- описати сучасний стан наукової розробки проблеми кримінологічного вивчення та запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;
- охарактеризувати тяжку насильницьку злочинність проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах як об'єкт кримінологічного дослідження;
- розкрити методологічні підстави дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;
- надати кількісні та якісні показники тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;
- виявити кримінологічні властивості осіб, які вчиняють тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;
- визначити специфіку детермінації тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;
- установити вплив ідей теорій урбаністичної спрямованості на розв'язання теоретичних та практичних завдань запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України;
- визначити основні напрями запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;

- опрацювати шляхи оптимізації та підвищення ефективності роботи суб'єктів запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають унаслідок функціонування системи запобігання насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в Україні.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах в Україні.

Методи дослідження обрані з огляду на поставлену мету та визначені задачі дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження системи запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в сучасних українських мегаполісах є закони діалектики та філософські категорії теорії пізнання, що виявляються здатними розглянути кримінологічне явище цього виду злочинності в розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливі з іншими негативними явищами дійсності та розробити відповідні рекомендації щодо його поширення (розділи 1-3). На окресленому методологічному фундаменті в дисертації застосовується чимало наукових методів пізнання. Використовуючи системно-структурний метод, вдалося установити структуру тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах, закономірності її змін і систему детермінант, а так само розкрито організацію її запобігання, визначено основні напрями удосконалення й оптимізації цієї діяльності та обґрунтування загальних висновків за підрозділами дисертації (підрозділи 2.1–2.3, 3.1, 3.2, висновки). Історичний метод став у нагоді під час аналізу історії тих чи інших підходів до розуміння феномена тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах в Україні, зміну її кількісних та якісних показників з огляду на особливості розвитку кримінального законодавства, соціальних, економічних, демографічних, психологічних та інших процесів, що відбувалися протягом тривалого часу історії розвитку України як держави, прослідкувати генезу запровадження урбаністичних ідей у розвиток безпекового життєвого простору мешканців великих населених пунктів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1 –2.3). За допомогою логіко-нормативного методу здійснено аналіз функцій, завдань і повноважень суб'єктів запобігання цьому виду злочинності (підрозділи 3.1, 3.2). Конкретно-соціологічні методи дослідження (вивчення архівних кримінальних проваджень та інших документів, анкетування, експертні опитування) використано для з'ясування широкого кола питань у межах предмета дослідження (підрозділи 2.1–2.3, 3.1, 3.2). Порівняльно-правовий, або компаративістський метод, дозволив установити прогресивний досвід правової регламентації запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах в інших країнах (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2). Статистичний метод та метод моделювання стали у нагоді при обробці емпіричних даних та опрацюванні кримінологічної характеристики тяжкої

насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах, а так само особи злочинця (підрозділи 2.1–2.3, 3.1, 3.2).

Нормативно-правову базу дисертаційної роботи складають Конституція України, закони і підзаконні нормативно-правові акти органів державної влади України. Аналіз законодавства проведений станом на 1 червня 2018 р.

Теоретична основа дисертації представлена спеціальною літературою із кримінології, кримінального права, психології, історії, містобудівництва, географії, філософії, що дозволяє розширити уявлення про проблему тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах та її вирішення.

Емпіричну базу дисертації становлять результати узагальнення матеріалів 393 архівних кримінальних проваджень за ст. 115, ч. 3 ст. 120, ст. 121, ч. 2 ст. 127, ч. 3 ст. 135 та ч. 5 ст. 143 КК України, розглянутих судами м. Києва, м. Харкова та м. Одеси за 2012–2017 рр.; анкетування 315 слідчих працівників Національної поліції м. Києва і Київської області, м. Харкова та Харківської області, статистична звітність Державного комітету статистики України, Державної судової адміністрації України, Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації при Генеральній прокуратурі України та інші матеріали, що стосуються проблематики дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим дослідженням, в якому представлено ґрунтовну кримінологічну характеристику, систему детермінант та запропоновано заходи запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати нові положення, висновки і рекомендації, що мають як теоретичне, так й практичне значення, зокрема:

уперше:

- наведено кримінологічне визначення особливо великого міста, під яким слід розуміти історично сформований населений пункт регіоноутворюючого значення з високим рівнем урбанізації, населення якого нараховує понад один мільйон осіб, зайнятих не сільськогосподарською діяльністю, а виконанням виробничих функцій у промисловості, а так само у сфері обслуговування, адміністрування тощо, та який у кримінологічному сенсі виступає об'єктом убезпечення від чисельних злочинних загроз шляхом реалізації системи сучасних запобіжних заходів;

- надано комплексну кримінологічну характеристику тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в таких особливо великих містах, як Київ, Харків, Одеса, у результаті чого констатовано стабільно складну криміногенну обстановку, що відбивається, зокрема, у високому рівні, інтенсивності та негативній динаміці відповідних злочинів, їх високій латентності, наявності організованих форм кримінальної активності, безпосередньому впливі на рівень насильства злочинів у сфері незаконного обігу зброї та наркотиків тощо;

- запропоновано здійснення системного кримінологічного моніторингу тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України, що дозволяє встановлювати головні кримінологічні загрози і виявляти основні параметри будь-яких змін криміногенної ситуації у цих

населених пунктах. В підґрунті подібного моніторингу знаходиться порівняльний аналіз групи показників, що свідчать про зміни в структурному розподілі та динаміці аналізованих злочинів загалом та окремих їх видів, зокрема;

- виявлено специфіку кримінологічної характеристики осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах (переважання чоловіків, помітна частка рецидиву та вчинення злочинів у групі, озброєність, діяльність злочинців найчастіше супроводжується невинуватою імпульсивністю, жорстокістю, надмірною агресією тощо);

- висловлено ідею, що стратегією запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах доцільно охопити три великі напрями, метою яких є: 1) зміна навколишнього середовища сучасного мешканця великих міст; 2) зовнішній контроль за поведінкою мешканців міста та якістю їх життя; 3) оперативне реагування на відповідні правопорушення;

удосконалено:

- сучасну концептуально-методологічну модель дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах;

- уявлення про систему детермінант тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах на сучасному етапі розвитку українського суспільства;

- твердження про залежність будь-яких кількісно-якісних змін злочинності від певного набору антикриміногенних і криміногенних чинників історичного, географічного, економічного, соціального, демографічного, психологічного та ін. характеру, що здебільшого зумовлюються територіальним розташуванням того чи іншого населеного пункту;

- положення про урахування під час розробки конкретних заходів запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах: особливостей соціально-економічної та криміногенної обстановки в цих населених пунктах; можливостей використання передових досягнень кримінологічної науки і техніки; специфіки соціального управління та ідей урбаністики. При цьому акцент робиться на загальносоціальних некаральних заходах, серед яких важливе місце посідає формування вираженої містобудівної кримінологічної політики, у комплексі зі спеціально-кримінологічним запобіганням шляхом забезпечення ефективного контролю за міським криміногенним середовищем;

дістало подальшого розвитку:

- положення про відчутний вплив явища урбанізації на територіальні особливості злочинності, яке у поєднанні зі зниженням соціального контролю має своїм закономірним наслідком, зокрема, збільшення злочинності насильницького характеру як реакції деяких членів суспільства на ці обставини;

- судження про особливості діяльності місцевих суб'єктів запобігання злочинності на підставі відомчої, міжвідомчої та міждержавної взаємодії державних і правоохоронних органів, а так само органів місцевого самоврядування;

- положення про вдосконалення системи запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах з урахуванням передового інформаційного моніторингу та інших технічних можливостей щодо контролю за станом і розвитком криміногенного середовища.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, викладені в дисертації, можуть знайти використання: у *науково-дослідній діяльності* – під час подальших наукових досліджень різноманітних кримінологічних питань запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах; у *правотворчій діяльності* – при розробці змін і доповнень до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють практику запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах; у *правозастосовній сфері* – як науково обгрунтовані заходи, що здатні підвищити результативність діяльності з профілактики, відвернення та припинення тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах; у *навчальному процесі* – при підготовці за означеною проблематикою відповідних підручників, навчальних і навчально-методичних посібників та під час проведення занять із навчальної дисципліни «Кримінологія» (акт впровадження результатів дослідження у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 16 травня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані у дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях дисертанта. Наукові ідеї та розробки оприлюднено без співавторів у наукових фахових виданнях.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертація виконана, обговорена й схвалена на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення та висновки дисертації автором оприлюднено у виступах на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і «круглих столах»: Міжнародна науково-практична конференція «Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації» (м. Харків, 12-13 жовтня 2017 р.); X Всеукраїнська наукова конференція молодих учених «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку» (м. Одеса, 12 грудня 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія» (м. Харків, 27 квітня 2018 р.); міжнародний круглий стіл «Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки» (м. Харків, 18 травня 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи опубліковано в одинадцяти наукових працях, зокрема: сім – наукові статті, з яких одна – у зарубіжному виданні; п'ять у друкованих фахових виданнях України; одна – в електронному фаховому виданні; тезах чотирьох доповідей, які розміщено у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою дослідження, його завданнями і предметом. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що включає

394 найменування, та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок, з яких: основний текст – 194 сторінки, список використаних джерел – 37 сторінок, додатки – 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми, стан її наукової розробки, визначено зв'язок із науковими програмами і планами, висвітлено мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, зазначено методи, що використовувалися під час роботи, надано нормативну, теоретичну і емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, розкрито наукове і практичне значення отриманих результатів, наведено відповідні відомості про апробацію, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Тяжка насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України як об'єкт кримінологічного дослідження» містить два підрозділи та висновки, присвячені дослідженню урбаністики як засади безпекового життєвого простору людини у кримінологічній думці, а так само організації та алгоритму проведення відповідного кримінологічного дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Урбаністика як засада безпекового життєвого простору людини у кримінологічній думці»* розглянуто процес розвитку наукових знань про вплив урбанізації на територіальні особливості злочинності, що охоплює період принаймні з XVIII ст. й дотепер. Відмічено, що розвиток ідей запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в урбанізованому середовищі представлений роботами вчених у таких основних напрямках: «географія злочинності» (Г. Тард, А. Геррі, А. Кетле, Ч. Ломброзо, Е. Феррі); Чикагська школа екологічної урбаністики (Е. Берджес, Р. Маккензі, Р. Парк, К. Шоу); топографічна урбаністика (П. Уілсон, Г.Й. Шнайдер); урбаністична віктимологія (С. Сміт, К. В. Вишневецький); захищений урбанізований простір (К. Рей Джеффері, О. Ньюман, П. Уілсон); міська злочинність та стратегія запобігання останній у великих містах (В. С. Батиргарєєва, А. Б. Блага, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. П. Ємельянов, Д. В. Федоренко, В. І. Шакун); регіональні особливості злочинності (А. М. Бабенко, І. Г. Богатирьов, Р. С. Веприцький, Т. А. Денисова, І. М. Чекарьова). Так само виявлено, що на теперішній час високоурбанізовані середовища є центрами значної концентрації тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи. Велика щільність населення на територіях особливо великих міст у сукупності зі зниженням соціального контролю призводить до ескалації суспільного напруження, ускладнення взаємовідносин між людьми, збільшення стресових і конфліктних ситуацій, що своїм закономірним наслідком має зростання злочинності насильницького характеру як реакції суспільства на ці обставини.

Ефективною матрицею для проведення кримінологічного аналізу проблем розглядуваної злочинності в урбанізованому середовищі є регіональний (географічний) підхід до пізнання цього виду злочинних проявів. Адже він дозволяє більш повно і точно виявити територіальні особливості тяжкої насильницької злочинності проти

життя та здоров'я особи, специфіку її детермінації, і, як наслідок, диференційовано підійти до організації запобігання злочинності у практичній площині.

У підрозділі 1.2 «Організація та проведення кримінологічного дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України» зазначено, що вивчення тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи передбачає врахування великої кількості показників, якими характеризуються особливо великі міста. До таких показників належать: географічне розташування, історія розвитку, соціально-економічні параметри, демографічна ситуація, міграційні процеси, культурний розвиток, інфраструктура тощо. При цьому до числа тяжких насильницьких злочинів у контексті розв'язання завдань зазначеного дослідження належить група передбачених КК України посягань проти життя та здоров'я, тілесної або психічної недоторканності особи, що спричинили тяжкі або особливо тяжкі наслідки, а саме: всі види умисного вбивства (ст.115 КК); доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього (ч. 2 ст.120 КК); всі види умисних тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК); катування, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (ч. 2 ст.127 КК); залишення в небезпеці, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст.135); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю (ч. 5 ст.143 КК). Зроблено висновок, що під особливо великим містом у кримінологічному сенсі слід розуміти історично сформований населений пункт регіоноутворюючого значення з високим рівнем урбанізації, населення якого нараховує понад один мільйон осіб, зайнятих не сільськогосподарською діяльністю, а виконанням виробничих функцій у промисловості, а так само у сфері обслуговування, адміністрування тощо, та який у кримінологічному сенсі виступає об'єктом забезпечення від чисельних злочинних загроз шляхом реалізації системи сучасних запобіжних заходів.

Розділ 2 «Кримінологічні риси тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України» складається з трьох підрозділів, у яких здійснено кримінологічний аналіз кількісно-якісних показників тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах, аналіз соціально-психологічних, кримінально-правових та морально-психологічних властивостей та рис особи злочинця, а також дослідження детермінант.

У підрозділі 2.1 «Кількісні та якісні показники тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України» з'ясовано, що за даними офіційної статистики злочинності особливо великих міст спостерігаються суттєві негативні кількісно-якісні перетворення у сфері тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи. На підставі аналізу статистичних даних можна констатувати, що протягом останніх років ситуація з аналізованим видом злочинності в Україні свідчить про істотне її загострення, що,

зокрема, відбивається: по-перше, у безпрецедентному її зростанню в українських мегаполісах (починаючи з 2013 р. посягання на життя та здоров'я особи в таких містах стабільно посідають другу позицію за поширеністю, на відміну від попередніх років, коли ці злочини посідали третє або четверте місце); по-друге, у відчутному «внеску» особливо великих міст у загальну кількість тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, що визначає всю картину насильницької злочинності в області; по-третє, у значній питомій вазі цих злочинів, учинених в особливо великих містах, у загальнодержавній структурі насильницької злочинності; по-четверте, у кількісно-якісній перебудові злочинності із тенденціями домінування у структурі злочинності саме тяжких насильницьких злочинів.

Криміногенний вигляд м. Києва, як і України в цілому, утворюють умисні вбивства (83%) та умисні тяжкі тілесні ушкодження (14,7%), які у сукупності склали 97,7% від загальної структури тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи міста. Інші злочини цієї групи склали менше 3%. У свою чергу, в Одесі абсолютну більшість також становлять умисні вбивства (71%) та умисні тяжкі тілесні ушкодження (24,4%). У Харкові питома вага умисних вбивств складає 65%, умисних тяжких тілесних ушкоджень – 25,6%. Інтенсивність умисних убивств у особливо великих містах у два рази перевищує так званий епідеміологічний поріг насильства, визначений ВООЗ (10 випадків на 100 тис. населення). Зазначений параметр у м. Київ становлять 28,1, у м. Одеса – 23,5, у м. Харків – 15,3 умисних убивств на 100 тис. населення. Установлено, що в особливо великих міста України більшість випадків умисного позбавлення життя кваліфікуються як просте убивство без обставин, що обтяжують покарання (68,9%). Відповідно 31,1% випадків позбавлення потерпілого життя є убивствами з обтяжуючими обставинами. Також констатовано, що місцями вчинення тяжких насильницьких злочинів є: спільне житло винного і потерпілого (22,6%); житло потерпілого (11,3%); житло винного (9,4 %); прибудинкова територія, прибудова (12,8%); сходові клітини багатоповерхівки (3,2%); гаражний кооператив (9,7%); громадські місця (кафе, магазини тощо) (6,4%); проїжджа частина (6,4 %); тощо. Знаряддями спричинення шкоди життю та здоров'ю особи нерідко стають кухонні ножі, молоток, вогнепальна зброя та інші предмети. Сезонні коливання своєю особливістю: влітку кількість злочинів зростає (31,6%), тоді як взимку їх вчиняється менше (10,5%).

У підрозділі 2.2 «*Детермінація тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України*» зазначено, що існування й відтворення розглядуваного виду злочинності у зазначених населених пунктах зумовлюють певні фактори різного характеру, а саме: географічні, соціальні, економічні, демографічні, політичні, організаційно-управлінські, культурні та виховні. До *географічних чинників* належать: місце розташування населеного пункту; особливості формування його кордонів, зон соціального, політичного та криміногенного напруження, регіональних конфліктів тощо; до *соціальних* – наявність та перелік природних і рекреаційних ресурсів регіону; спосіб виробництва; розвиненість транспортної системи; промислово-господарча інфраструктура, характер забудови поселень; високий рівень урбанізації та

розширення населення, погіршення соціальних умов життя; низький професіоналізм управлінського персоналу в галузевих структурах виконавчої влади; ступінь поширеності немедичного вживання наркотиків та зловживання алкоголем, високий рівень рецидивної злочинності та злочинності неповнолітніх; до *економічних* – наявність економічних проблем у населеному пункті; нестача фінансових ресурсів; нерозвиненість інфраструктури; нездатність органів місцевої влади і самоврядування вирішувати соціально-економічні проблеми особливо великого міста; незадовільна економічна ситуація; зниження рівня та якості життя, зuboжіння значної частини населення особливо великого міста, високий рівень безробіття; до *демографічних* – особливості розселення населення; його склад і структура; негативні демографічні процеси; нелегальна міграція; значна кількість внутрішньо переселених осіб; збільшення кількості розлучень; виховання дітей у неповних сім'ях; до *політичних* – конфлікти, непорозуміння між різними гілками влади; військові події на Сході країни; невиважена політика розвитку особливо великих міст; до *організаційно-управлінських* – недоліки в організації та здійсненні запобіжної діяльності; низька ефективність роботи територіальних правоохоронних органів у запобіганні злочинності; висока концентрація установ з виконання покарань; низький рівень взаємодії між правоохоронними органами й іншими соціальними інституціями у запобіганні злочинності; до *культурних* – низький рівень правосвідомості міського населення; змінення пріоритету «антицінностей» у суспільстві; негативний вплив ЗМІ на моральний стан місцевого населення; до *виховних* – суттєві проблеми сімейного виховання; недосконалість системи правового та патріотичного виховання; недостатність загальної і правової культури; девальвація традиційних цінностей; низький рівень політичної і моральної свідомості; формування нігілістичного ставлення до закону, обов'язків, дисципліни; процвітання стереотипів розпусти; наявність установок на проведення дозвілля зі споживанням алкоголю, наркотиків, тютюну та ін.

У підрозділі 2.3 «Основні кримінологічні риси особи, яка вчиняє тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я в особливо великих містах України» доведено, що тяжка насильницька злочинність – переважно «чоловічий» злочин, оскільки питома вага осіб чоловічої статі, що вчиняють злочин, пов'язаних з тяжкою насильницькою злочинністю, дорівнює 80%. Результати емпіричного дослідження вказують, що чоловіки вчиняють ці злочини здебільшого у віці 25-34 років, а жінки у віці 18-24 років. Особа тяжкого насильницького злочинця в особливо великому місті характеризується невисоким рівнем освіти (73,3%). Велика частка міських насильників на момент учинення злочину є самотніми та не мають дітей. Як правило, це громадян України (95,7%), лише 3,8% осіб були або громадянами інших країн, або взагалі не мали громадянства (0,5%). Майже 90% винних проживали у тому самому населеному пункті, де вони вчинили насильницький злочин. Переважні більшість міських насильників (67,6%) на момент вчинення злочину не працювали або були частково зайнятими (15,7%).

На підставі вивчення кримінальних проваджень встановлено, що для регіону столичного типу (м. Київ) ці злочини частіше вчиняють раніше не судимі особи (93,6%). Для м. Київ є характерною більш агресивна та свідомо злочинна діяльність,

на що вказують дані Генеральної прокуратури України, згідно з якими переважна більшість осіб (86%) на момент вчинення злочину перебували у тверезому стані, тоді, як в алкогольному сп'янінні перебували лише 14% злочинців, яких обґрунтовано звинувачували у вчиненні тяжкого насильницького злочину проти життя та здоров'я особи. Особливості міського середовища Харкова полягають в тому, що тут помітно вища злочинна активність осіб, які раніше засуджувалися за вчинення злочинів (36%), та факт перебування винного на момент учинення тяжкого насильницького злочину проти життя та здоров'я особи у стані алкогольного сп'яніння (40%). Дуже неоднозначним виглядає узагальнений кримінологічний портрет злочинця в особливо великому курортному м. Одеса: 90% осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, раніше були несудимими; помітно високою є злочинна активність насильників, які на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння (19%), що майже на чверть вище за аналогічні показники особливо великого міста столичного типу. Найбільш поширеними мотивами тяжких насильницьких злочинів в особливо великих містах є особисті неприязні стосунки внаслідок сварок, сімейних, сусідських, дозвільневих і побутових конфліктів. Характерною особливістю поведінки осіб, які вчиняють тяжкі насильницькі злочини в особливо великих містах, є застосування ними холодної та вогнепальної зброї або предметів, що їх замінюють.

Розділ 3 «Запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України» включає 2 підрозділи, в яких розглянуто результати аналізу теорії та практики запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я в особливо великих містах України, у тому числі з огляду на ідеї кримінологічної урбаністики.

У підрозділі 3.1 «Вплив ідеї урбаністичної концепції на розв'язання теоретичних та практичних завдань запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України» зроблено висновок про те, що систему заходів, які запобігають тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я в особливо великих містах України, необхідно будувати, звертаючись до особливості сучасного планування та містобудування, що зумовлюється низкою таких чинників: а) переважна частина населення України мешкає у містах, внаслідок чого на території міст концентрується велика кількість потенційних об'єктів запобіжного впливу; б) саме населення міст через наростання негативних процесів морально-психологічної кризи українського суспільства виявляється своєрідним сукупним (комплексним) об'єктом, що потребує вживання найпотужніших заходів запобіжної спрямованості; в) міська архітектура великих агломерацій виявляється вагомим криміногенним чинником вчинення тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, яким мають визначатися найближчі перспективи та напрями запобіжної стратегії, пов'язані із реконструкцією та характером нових забудов міст для створення безпечного простору життєдіяльності містян; г) соціально-економічні, історико-географічні, культурологічні, архітектурні та ін. особливості тих чи інших агломерацій виявляються результатом урбаністичних процесів сучасності, що визначають,

зокрема, й специфічні риси аналізованого виду злочинності; д) тощо. У цьому зв'язку вдосконаленню планування забудови і реконструкції території великих українських міст місцевими органами влади має відводитися самостійна профілактична роль у запобіганні насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи. Наголошено, що для оптимальної розстановки сил та засобів із протидії злочинності під час планування, організації і реалізації заходів із запобігання насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України має обов'язково враховуватися інформація щодо: 1) основних видів насильницьких правопорушень, що поширені в аналізованих населених пунктах; 2) потенційно кримінально активних груп населення (етнічні угруповання, угруповання кримінальної спрямованості, маргінальні прошарки тощо); 3) характеру криміногенної обстановки у місті у цілому. У свою чергу, будівництво нових архітектурних форм в українських містах будь-якого призначення повинно проводитися планово з урахуванням кримінологічної безпеки як самих цих об'єктів архітектури, так і прилеглих до них територій. Саме такий підхід є невід'ємною умовою розробки та втілення у життя будь-яких стратегій зниження й загального рівня злочинності в цілому, й тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи, зокрема.

У підрозділі 3.2 «Основні напрями запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України» зазначається, що різноманітні напрями запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах доцільно представити у вигляді єдиної стратегії, метою якої є скорочення вже найближчим часом рівня цього виду злочинності до контрольованої суспільством межі. Така стратегія має: (а) враховувати вимоги державного планування і програмування запобіжних заходів; (б) варіювати найбільш доцільні запобіжні заходи, виходячи з конкретної оперативної обстановки в особливо великих містах та середньо- та довгострокового кримінологічного прогнозування; (в) базуватися на даних безперервного кримінологічного моніторингу насильницької злочинності, включаючи й тяжкі її види; (г) спиратися на ефективний світовий досвід в аналізованій сфері; (д) тощо. Констатовано, що стратегією запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах доцільно охопити у будь-якому разі три великі напрями під умовними назвами: 1) зміна навколишнього середовища сучасного мешканця великих міст; 2) зовнішній контроль за поведінкою мешканців міста та якістю їх життя; 3) оперативний блок заходів. Виокремлені напрями повинні враховувати: по-перше, особливості міського життя у великих населених пунктах; по-друге, основні запобіжні об'єкти, вплив на які є вагомим саме для забезпечення життєдіяльності особливо великих міст; по-третє, запобіжні потужності соціальних суб'єктів, що покликані боротися з насильницькою злочинністю, у тому числі з тяжкими її проявами, в умовах особливо великих українських міст.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішене наукове завдання, сутність якого полягає у кримінологічному дослідженні тяжкої насильницької злочинності проти життя та

здоров'я особи в особливо великих містах України, яке здійснене з урахуванням ключових положень урбаністики як засади безпекового життєвого простору людини та за результатами емпіричного вивчення відповідних злочинних діянь. Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки для удосконалення запобіжної діяльності щодо аналізованих злочинів, внести із цією метою відповідні пропозиції і рекомендації практичної спрямованості.

1. Ідеї урбаністики, міцно затвердившись в кримінологічній теорії як окремий напрям, вважаються дієвим інструментом для вивчення злочинності та її детермінації у різних територіально-просторових системах. Сьогодні ці ідеї виявляються ефективним методологічним інструментарієм, здатним забезпечити таке життєве середовища людини, що позбавлене ризиків, з одного боку, підготувати певну людину на вчинення злочину, а з другого – перетворити іншу людину на жертву злочинних проявів. При цьому виток необхідних знань про вплив урбанізації на територіальні особливості злочинності містяться у таких цілком сформованих наукових напрямках, як географія злочинності, Чиказька школа екологічної урбаністики, топографічна урбаністика, урбаністична віктимологія, захищений урбанізований простір, міська злочинність та стратегія запобігання останній в особливо великих містах, регіональні особливості злочинності та ін.

2. Ефективною матрицею для організації та проведення порівняльного кримінологічного аналізу тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи злочинності в урбанізованому середовищі виявляється регіональний (географічний) підхід до пізнання відповідного явища. Такий підхід дозволяє якомога повніше й точніше розкрити територіальні особливості аналізованого виду злочинності, специфіку її детермінації, а, отже, диференційовано підійти до організації запобігання злочинності у практичній площині. При цьому під особливо великим містом слід розуміти історично сформований населений пункт регіоноутворюючого значення з високим рівнем урбанізації, населення якого нараховує понад один мільйон осіб, зайнятих не сільськогосподарською діяльністю, а виконанням виробничих функцій у промисловості, а так само у сфері обслуговування, адміністрування тощо, та який у кримінологічному сенсі виступає об'єктом забезпечення від чисельних злочинних загроз шляхом реалізації системи сучасних запобіжних заходів.

3. До числа тяжких насильницьких злочинів належить група передбачених КК України посягань проти життя та здоров'я, тілесної або психічної недоторканності особи, що спричинили тяжкі або особливо тяжкі наслідки, а саме: всі види умисного вбивства (ст. 115 КК); доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього (ч. 2 ст. 120 КК); всі види умисних тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК); катування, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 127 КК); залишення в небезпеці, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 135); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені за попередньою змовою групою

осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю (ч. 5 ст.143 КК).

4. За даними офіційної статистики в особливо великих містах спостерігаються суттєві негативні кількісно-якісні перетворення у сфері тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи. Разом із тим ці зміни мають суперечливий характер. Незважаючи на помітне зниження загальнодержавних показників цих злочинів, провідною тенденцією їх стану в особливо великих містах України є істотне зростання. Інтенсивність насильницької злочинності характеризується помітним зростанням найнебезпечніших насильницьких злочинів. Крім того, спостерігається збільшення їх питомою ваги у загальній структурі тяжкої насильницької злочинності. Високий рівень інтенсивності умисних убивств у Києві, Харкові та Одесі свідчить про наявність прихованих негативних соціально-психологічних перетворень у суспільстві, що масово здатні продукувати найбільш небезпечні форми насильства. Причому протягом останніх років рівень насильства в особливо великих містах наближається до граничних меж насичення, за якими кризисна ситуація переходить у критичну криміногенну обстановку.

5. В Україні високоурбанізовані середовища стають центрами концентрації та збільшення кількості тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи. Адже значна щільність населення на територіях особливо великих міст разом зі зниженням соціального контролю призводить до ескалації суспільного напруження, ускладнення взаємовідносин між людьми, збільшення стресових і конфліктних ситуацій, що закономірним наслідком має підвищення злочинності насильницького характеру як реакції деяких членів суспільства на ці негативні обставини. Детермінацію тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи та її регіональні особливості в особливо великих містах України зумовлюють певні групи різних факторів: географічні, соціальні, економічні, демографічні, політичні, організаційно-управлінські, культурні та виховні.

6. Під час дослідження кримінологічних особливостей осіб, що вчиняють тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах, встановлено, що для регіону столичного типу (м. Київ) ці злочини частіше вчиняють раніше не судимі особи (93,6%), чимало з яких (за даними Генеральної прокуратури України) не знаходяться у стані алкогольного сп'яніння, що свідчить про більш агресивну, усвідомлену, а отже, й добре контрольовану поведінку. У свою чергу, особливість такого особливо великого промислового міста, як Харків, полягає в тому, що тут високою є насиченість регіону установами виконання покарань у виді обмеження або позбавлення волі. Це зумовлює помітно вищу злочинну активність осіб, які раніше вже засуджувалися за вчинення злочинів (36%). На момент вчинення тяжкого насильницького злочину проти життя та здоров'я особи у стані алкогольного сп'яніння перебували 40% винних. Дуже неоднозначним виглядає узагальнений кримінологічний портрет злочинця в особливо великому курортному місті Одеса. З одного боку, 90% осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, раніше не засуджувалися, з другого боку, показник рецидиву в Одесі, є вищим за Київ. Інша особливість цього міста

пов'язана із помітно високою злочинною активністю насильників, які на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння – 19%, що майже на чверть вище за аналогічні показники особливо великого міста столичного типу. Що стосується групової тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи та діяльності неповнолітніх, то ці параметри виявилися помітно вищими в особливо великих містах промислового та курортного типів. Якщо у місті Київ кількість кримінальних проваджень, за якими злочини вчинені групою осіб або з участю неповнолітніх, дорівнюється відповідно 2% та 2,1%, то аналогічні параметри для Харкова становили 2,4% і 3,5%, для Одеси – 3,3% та 3%.

7. Систему заходів, що запобігають тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я в особливо великих містах України, слід будувати з огляду на особливості сучасного планування, містобудування і реконструкції територій цих населених пунктів, чому має відводитися самостійна профілактична роль. Такий підхід зумовлюється низкою чинників, як-от: переважна частина населення України мешкає у містах, внаслідок чого на їх території концентрується велика кількість потенційних об'єктів запобіжного впливу; саме населення міст через наростання негативних процесів морально-психологічної кризи українського суспільства виявляється своєрідним сукупним (комплексним) об'єктом, що потребує вживання найпотужніших заходів запобіжної спрямованості; міська архітектура великих агломерацій є вагомим криміногенним чинником вчинення тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, що визначатиме найближчі перспективи та напрями запобіжної стратегії, пов'язані із реконструкцією та характером нових забудов міст для створення безпекового простору життєдіяльності містян; соціально-економічні, історико-географічні, культурологічні, архітектурні та ін. особливості особливо великих міст є результатом урбаністичних процесів сучасності, що визначають, зокрема, й специфічні риси аналізованого виду злочинності.

8. З метою оптимізації у розстановці сил і засобів запобігання насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України під час планування, організації і реалізації останніх має враховуватися інформація щодо: 1) основних видів насильницьких правопорушень, що поширені в цих населених пунктах; 2) потенційно кримінально активних груп населення (етнічні угруповання, угруповання кримінальної спрямованості, маргінальні прошарки тощо); 3) характеру криміногенної обстановки у місті у цілому.

9. Різноманітні напрями запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах доцільно представити у вигляді єдиної стратегії, метою якої є скорочення вже найближчим часом рівня цього виду злочинності до контрольованої суспільством межі. Така стратегія має: враховувати вимоги державного планування і програмування запобіжних заходів; варіювати найбільш доцільні запобіжні заходи, виходячи з конкретної оперативної обстановки в особливо великих містах та середньо- та довгострокового кримінологічного прогнозування; базуватися на даних безперервного кримінологічного моніторингу насильницької злочинності, включаючи й тяжкі її види; спиратися на ефективний світовий досвід в аналізованій сфері; тощо.

10. Стратегією запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах доцільно охопити принаймні три великі напрями, а саме: 1) зміна навколишнього середовища сучасного мешканця великих міст; 2) зовнішній контроль за поведінкою мешканців міста та якістю їх життя; 3) оперативний блок заходів. Виокремлені напрями повинні враховувати: по-перше, особливості міського життя у великих населених пунктах; по-друге, основні запобіжні об'єкти, вплив на які є вагомим саме для забезпечення життєдіяльності особливо великих міст; по-третє, запобіжні потужності соціальних суб'єктів, що покликані боротися з насильницькою злочинністю, у тому числі з тяжкими її проявами, в умовах особливо великих українських міст. При цьому цією стратегією запобігання традиційно охоплюватимуться як загальносоціальні, так й спеціально-кримінологічні заходи.

11. Зміна навколишнього середовища сучасного мешканця особливо великих міст» передбачає, зокрема: соціальну забезпеченість і підтримку вразливих верств населення; приведення просторової організації міст у відповідність до сучасних викликів та світових стандартів якості життя населення; підвищення інвестиційної привабливості міст; розвиток самоврядування міста та громадянського суспільства тощо. У свою чергу, серед заходів зовнішнього контролю за поведінкою осіб, зокрема, за вулицях, у громадських місцях, на транспорті та ін. пропонується: застосування засобів зовнішнього спостереження за навколишньою ситуацією; розвиток і широке запровадження новітніх технологій і технічних засобів організації контролю за станом безпеки міста та його мешканців, що умовно позначається, як електронно-технічний модуль; здійснення аналізу соціальних та економічних проблем, інших чинників, що впливають на криміногенну ситуацію, а так само наявної інформації кримінального характеру із метою постійного моніторингу ситуації із тяжкою насильницькою злочинністю у місті, в тому числі за рахунок соціологічних технологій; тощо. Нарешті, оперативний блок заходів у стратегії запобігання тяжким насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи спрямовується на невідкладне реагування на протиправні дії, що вже розпочалися або з великим ступенем ймовірності невдовзі можуть розпочатися, а так само виступає реакцією суспільства на вчинені злочинні діяння. Специфіка цього блоку запобіжних заходів полягає в тому, що ці заходи здебільшого здійснюються спеціалізованими суб'єктами – органами Національної поліції, прокуратури, суду, СБУ та ін. Серед напрямів оперативного блоку заходів доцільно виділити: сектор роботи з кримінальним контингентом; сектор роботи з усуненням різноманітних обставин, що є «предикатними» для вчинення таких найнебезпечніших діянь; сектор роботи з усунення конкретних загроз соціальним благам особи та суспільства; сектор аналітико-просвітницької роботи; заходи, власне, невідкладної дії; віктимологічна профілактика; тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Бойко В.В. Урбанізація як об'єкт кримінологічного дослідження. Проблеми законності. № 136 (2017). С. 236-241.

2. Бойко В.В. Щодо визначення поняття «місто» у контексті дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). С. 157-168. URI: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/10_Boyko.pdf.

3. Бойко В.В. Особливості кримінологічного дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2017. Вип. 34. С. 142-157.

4. Бойко В.В. Специфіка детермінації тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 297-302.

5. Бойко В.В. Основні кримінологічні риси злочинця, який вчиняє тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи в особливо великому місті. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2018. Вип. 35. С. 156-167.

6. Бойко В.В. Вплив урбаністики на запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у великому місті. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юриличні науки. Вип. 3. Т. 2. С. 103-106.

7. Бойко В.В. Кримінологічні показники тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 6 (21). Т. 2. 2017. С. 118-122.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Бойко В.В. Поняття та класифікація міст в Україні у контексті вивчення насильницької злочинності. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовтня 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 533-536.

9. Бойко В.В. Проведення кримінологічних досліджень тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах – запорука укріплення правопорядку в Україні. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку*: матеріали X Всеукр. наук. конф. молодих учених (Одеса, 12 грудня 2017 р.). Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 94-97.

10. Бойко В.В. Алкоголізм та наркоманія як фонові явища тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квітня 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2018. С. 21-23.

11. Бойко В.В. Щодо запобігання тяжким насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи в особливо великому місті у контексті боротьби зі злочинами проти громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки*: матеріали міжнар. круглого столу (м. Харків, 18 травня 2018 р.). Харків: Юрайт, 2018. С. 212-216.

АНОТАЦІЯ

Бойко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання тяжким насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче

право. – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. – Харків, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячено кримінологічному аналізу і розробці ефективних заходів запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. Наводиться кримінологічне визначення особливо великого міста. На підставі узагальнення емпіричних даних здійснено кримінологічний аналіз тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, надано кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє ці злочини, визначено групу детермінант, що їх зумовлюють, запропоновано основні напрями і заходи стратегії запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи у зазначених населених пунктах. Крім того, проаналізовано діяльність суб'єктів, що можуть здійснювати запобіжну роботу щодо тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Ключові слова: тяжка насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи, особливо велике місто, кримінологічна характеристика злочинності та особи злочинця, детермінація, стратегія запобігання.

АННОТАЦІЯ

Бойко В. В. Кримінологіческая характеристика и предупреждение тяжких насильственных преступлений против жизни и здоровья личности в особо крупных городах Украины. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В.В. Сташиса Национальной академии правовых наук Украины. – Харьков, 2019.

Диссертационное исследование посвящено криминологическому анализу тяжких насильственных преступлений против жизни и здоровья личности у особо крупных городах Украины (на примере Киева, Харькова и Одессы) и разработке эффективных мер по их предупреждению. С этой целью выделен ряд компонентов теоретико-эмпирического характера, которые составили методологический каркас осуществления данного исследования и позволили прежде всего дать криминологическое понятие особо крупного города. Констатируется, что методика изучения тяжелой насильственной преступности против жизни и здоровья личности в особо крупных городах представляет собой определенную последовательность исследовательских операций технологического характера, связанных между собой единой целью и задачами реализации конкретных процедур, что обуславливает выделение отдельных исследовательских этапов. При этом своеобразной матрицей для проведения сравнительного криминологического анализа тех либо иных видов преступлений в урбанизированной среде, каковою выступают города, является региональный подход к познанию негативного явления преступности. Такой подход позволяет детализировать криминологическое знания и более полно и точно выявить территориальные особенности тяжелой насильственной преступности против жизни и здоровья личности,

специфики ее детерминации, и, как следствие, взвешенно и дифференцированно подойти к организации предупреждения преступности в практической плоскости.

На основании анализа криминологических параметров тяжкой насильственной преступности против жизни и здоровья личности в особо крупных городах Украины выделены ее особенности и составлены криминологические портреты Киева, Харькова и Одессы. В свою очередь, изучение личности преступника, деяния которого связаны с тяжким насилием над личностью другого человека, позволило составить криминологический портрет таких правонарушителей.

Установлено, что детерминацию тяжкой насильственной преступности против жизни и здоровья личности и ее региональные особенности в особо крупных городах Украины обуславливают определенные группы факторов различного характера, а именно: географические, социальные, экономические, демографические, политические, организационно-управленческие, культурные и воспитательные. Подчеркивается, что стратегией предупреждения тяжкой насильственной преступности против жизни и здоровья личности в особо крупных городах целесообразно охватить в любом случае три большие направления под условными названиями: 1) изменение окружающей среды современного жителя больших городов; 2) внешний контроль за поведением жителей города и качеством их жизни; 3) оперативный блок мероприятий.

Ключевые слова: тяжкая насильственная преступность против жизни и здоровья лица, особо большой город, криминологическая характеристика преступности и личности преступника, детерминация, стратегия предупреждения.

SUMMARY

Boyko V. V. Criminological characteristics and prevention of grave violent crimes against human life and health in especially large cities of Ukraine. – *Qualifying scientific work. The manuscript copyright.*

Dissertation for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy), Speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Academy of Law Sciences of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The thesis is devoted to the criminological analysis of grave violent crimes against life and health of the person in especially large cities of Ukraine and to the development of on this base the effective measures of its prevention. A criminological definition of a particularly large city is given. On the basis of generalization of empirical data the criminological analysis of grave violent crimes against human life and health has been carried out, the criminological characteristic of a person, who commit such crimes, has been provided, the group of determinants of this type of crime have been defined, the main directions and measures of a strategy of prevention of grave violent crimes against life and health of a person in especially large cities have been offered. In addition, the activities of subjects of the preventive work in the sphere of prevention of grave violent crimes against human life and health are analyzed.

Keywords: severe violent crime against life and health of a person, especially the big city, criminological characteristic of the criminality and personality of a criminal, determination, strategy of preventive measures.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук
Калініна А. В.

Підписано до друку 10.05.2019 р. Формат 60х90/16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Надруковано на різнографі.
Умов. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 846060

Надруковано у ФЛ-П Черняк Л. О.
61002, м. Харків, вул. Багалія, 16
Свідоцтво № 2480000000079553 від 16.05.2007 р.